

TURKFRONT HARBIY MATBUOTI — MAFKURAVIY TARG'IBOT VOSITASI

Alijon Safarov,
O'zbekiston Jurnalistika va ommaviy kommunikatsiyalar universiteti

Annotatsiya: 1918-1924 yillarda Turkiston xalqlarining sovet hokimiyatiga qarshi kurashining mohiyati, maqsadi va tarixiy ahamiyati o'nlab yillar davomida buzib talqin etilgan. Mavjud rejim mafkurachilari tarixiy haqiqatni soxtalashtirish uchun OAV kuchidan samarali foydalanishdi: matbuot Turkistonda Sovet hokimiyati mafkurasining muhim vositasiga aylandi. Ushbu tadqiqotda sovet hokimiyatining kommunistik g'oyani targ'ib qilish va milliy ongni chalg'itish maqsadida harbiy matbuotni Turkiston xalqlari tillarida, shuningdek, Germaniya, Avstriya va boshqa mamlakatlardan kelgan birinchi jahon urushi davridagi harbiy asirlarning tillarida nashr etishga urg'u berish muammosiga e'tibor qaratilgan..

Keywords: Turkiston; harbiy; mafkura; harbiy gazeta; sho'ro; armiya; front; milliy ozodlik.

1. Kirish va gipoteza

Turkiston xalqlarining milliy ozodligi uchun kurashi tariximizning ataylab buzib ko'rsatilgan, soxtalashtirilgan, OAV orqali noto'g'ri talqin etilgan davri edi. Xususan 1918-1924 yillarda sovet hokimiyatiga qarshi olib borilgan kurashlarning mohiyati, maqsadi, tarixiy ahamiyati buzib ko'rsatildi. Mustabid tuzum mafkurachilari bunda matbuot kuchidan samarali foydalanib, tarixiy haqiqatni soxtalashtirishga urinishdi. Mustaqillik yillarida O'zbekistonda bu borada ko'plab izlanishlar olib borildi. Qahramon Rajabov, Dono Ziyoeva kabi fidoyi olimlar o'zlarining yangicha uslubiy, ilmiy yondashuvlari orqali Turkiston milliy ozodlik harakati tarixshunosligi bo'yicha tarixiy haqiqatni tiklashdi.

Tilga olinayotgan davrda tadqiqotimiz uchun muhim jihatlardan biri harbiy jurnalistika bilan bog'liq masala hisoblanadi. Olim P. Agapov fuqarolar urushi davrida Turkistonda harbiy matbuot, deb o'rgangan. Tarixchi olim N. Xamaev tadqiqotida «O'zbekistonda Sovet hokimiyatiga qarshi qurolli harakat va harbiy matbuot» deb nomlaydi» (Xamaev, 2019). Turkistonda sovet hokimiyatiga qarshi xalqning qarshiligini sindirish, norozilik olovini so'ndirishda boshqa vositalar ichida matbuot muhim ahamiyat kasb etgan. Shu nuqtai nazardan Xamaevning fikriga qo'shilamiz. Qo'limizdagi ma'lumotlar tahlili asosida buni isbotlashga urinamiz.

2. Usullar va manbalar

Tadqiqotda ko'zda tutilgan masalaning echimini topish, ilgari surilgan gipotezani asoslash maqsadida OAV da chop etilgan, fundamental adabiyotlarda keltirilgan materiallarni qiyosiy tahlil qilish usulidan foydalanildi.

DOI:

[https://doi.org/10.62499/
ijmcc.vi.52](https://doi.org/10.62499/ijmcc.vi.52)

Iqtibos:

Safarov, Alijon. 2024.
Turkfront harbiy matbuoti -
mafkuraviy targ'ibot vositasi .
Markaziy Osiyoda media va
kommunikatsiyalar Xalqaro ilmiy
jurnali. 5:45-56.

Tadqiqot muallifi matbuotda berilgan materiallardan foydalangan holda qiyosiy tahlilga kirishganda xususan Turkfront tomonidan chop etilgan «Набат революции», «Клич трудового казачества», «Красноармейская газета», «Пролетарская мысль», «Красный фронт», «Борец за коммунизм», «Коммунар», «Наша фронтовая жизнь», «Всемирная революция», «Свобода народов» kabi gazetalar (Агапов, 1967), «О‘zbekistonda ijtimoiy fanlar» (Агапов, 1967), «О‘tmishga nazar» (Хамаев, 2019) jurnallardan foydalanadi.

Shuningdek tadqiqotda qo‘yilgan vazifalarga echim izlanganda M. Annakurdovning «Истории коммунистической печати в Туркменистане» (Аннакурдов, 1958), D.Ziyoevaning «Turkiston milliy ozodlik harakati. (Mustabid tuzumga qarshi 1916 yil va 1918—1924 yillardagi xalq kurashlari tarixshunosligi)» (Зиёева, 2000), K. Radjabovning «Вооруженное движение в Туркестане против советского режима (1918-1924)» (Раджабов, 2018), П.Агаповning «Военная печать Туркестана в годы гражданской войны (1918-1920 гг.)» (Агапов, 1967) nomli dissertatsiya avtoreferati kabi fundamental ishlarga e‘tibor qaratiladi.

3. Muhokamalar

«О‘zbekistonda ijtimoiy fanlar» jurnalining 1967 yil 2-sonida P.Агапов muallifligidagi «К истории военной печати в советском Туркестане» sarlavhali maqola e‘lon qilingan (Агапов, 1967).

Ilmiy maqolada muallif 1919 yil 25 iyulda Kaspiyorti fronti siyosiy bo‘limi huzuridagi milliy sho‘ba tomonidan Poltorask (hozirgi Ashxobod) da arman tilida «Шефор» («Горнист») nomli harbiy gazeta chop etilgani haqida ma‘lum qiladi. Shuningdek, taxminan shu davrda mazkur bo‘lim turkman va ozarboyjon tillarida «Sadoi fuqaro» nomli harbiy gazetani nashrdan chiqargani keltirib o‘tiladi. Olim turkmanistonlik tadqiqotchi M.Аннакурдовning fundamental ishiga iqtibosan bu xususda ma‘lum qiladi (Аннакурдов, 1958).

Bundan ko‘rinib turibdiki, sho‘ro tuzumi Turkistonda shunchaki harbiy nashrlar chop etishga emas, ularni mahalliy tillarda ham chiqarishga e‘tibor qaratgan. Nega, degan savol bizni o‘ylantirdi. Bunga avvalo P.Агаповning maqolasidan hamda dissertatsiya avtoreferatidan javob izlashga urindik. Maqolada bunga quyidagi sabablar keltirib o‘tilgan:

Turkistonda qizil armiya harbiy qismlarini tashkil etish va mustahkamlash;

Turkistonlik jangchilarning siyosiy tarbiyasini mustahkamlash;

Turkistonlik jangchilarni aksilinqilobiy qurolli kuchlarni

yanchib tashlashga safarbar etish.

Qizig'i shundaki, Turkistonda birin-ketin chop etila boshlangan va taxminan 30 tagacha yetgan harbiy gazeta bizni bitta davrga olib boradi. Bu 1918-1924 yillarni o'z ichiga olgan davr hisoblanadi. Tarix fanlari nomzodi P.Agapov dissertatsiyasi avtoreferatida bu davrni tadqiqot amalga oshirilgan paytdagi mafkuraviy talabdan kelib chiqib, «Turkistondagi asosiy aksilinqilobiy kuchlarni tor-mor etish» deb nomlaydi (Агапов, 1967). Tarix fanlari doktori, professor Qahramon Rajabov esa «Turkistonda sovet rejimiga qarshi qurolli harakat» deb ataydi va tarixiy haqiqatni tiklaydi (Раджабов, 2018).

Milliy ozodlik uchun kurash avjiga chiqqan davrda harbiy matbuotning tipologiyasi aslida qanday bo'lgan? Tadqiqotlarni, xususan P.Agapovning ilmiy ishini kuzatib turib, tilga olinayotgan davrda Turkistonda chop etilgan harbiy nashrlar tipologiyasiga oydinlik kiritildi. Unga ko'ra quyidagi ko'rinish aks etdi:

- markaziy gazetalar;
- front gazetolari;
- milliy (baynalmilal) gazetalar.

3.1. Markaziy gazetalar

Bunday nashrlar Turkfront inqilobiy kengashi siyosiy bo'limlari muassislik qilishi hamda tarqalish ko'lamini kengligi sababli markaziy nashrlar hisoblanadi. Mana shunday nashrlardan biri «Набат революции» gazetasidir. 1920 yilning 15 yanvaridan e'tiboran «Горнист» gazetasi o'rniga «Набат революции» nomidagi chiqa boshlagan. «Набат революции» birinchi armiyaning siyosiy bo'limi matbuot organi sifatida chop etiladi. 1920 yil 6 may 83-sonidan boshlab Kaspiyorti viloyat revkomi va obkom partiyasi ham nashrga muassis bo'ladi (Агапов, 1967).

«Клич трудового казачества» gazetasi ham markaziy nashr sirasiga kiradi. «Клич трудового казачества» Turkrespublika kengashi markaziy ijroiyo qo'mitasining kazak bo'limi organi gazetasi hisoblanib, Turkiston bolsheviklarining qizil armiya ommaviy matbuotini rivojlantirishga qaratilgan 1919-1920 yillardagi siyosati natijasida tashkil etilgan.

Markaziy nashrlar ichida «Красноармейская газета»ning ham o'z o'rni bor. «Красноармейская газета» 1921 yildan boshlab Turkistonda chop etiladi. Haftasiga ikki marta chiqqan nashrga Turkiston respublikasi qizil armiya va qizil gvardiya harbiy kengashi delegatlari organi muassislik qiladi.

Turkistondagi markaziy harbiy nashrlar ichida «Красная звезда» gazetasi muhim ahamiyat kasb etadi. «Красная звезда» Turkfront siyosiy boshqarmasi muassisligida 1921 yil 12 iyundan chiqa boshlaydi.

1920 yil yanvardan «Пролетарская мысль» gazetasi

2-Turkiston o'qchi diviziyasining siyosiy organi sifatida chop etila boshlanadi. Partiya faoli va jurnalist A.Savin, keyinchalik partiya xodimi Yuliy Kirsh (1920 yil 15 oktabrdan) nashrga bosh muharrirlik qiladi. Nashr Farg'ona obkom partiyasining ham organi hisoblangan. Gazeta partiya topshirig'i bilan Farg'onada «bosmachilikka» qarshi kurashga safarbar etiladi.

«Красный фронт» gazetasi 1919 yildan chop etilib, Turkiston respublikasi harbiy inqilobiy kengashi huzuridagi siyosiy bo'limning matbuot organi hisoblangan. D.Stratulenko muharrirligida chiqqan harbiy gazeta front bo'ylab bepul tarqatiladi. 1919 yil 19 oktabrda chop etilgan sonida «Qizil ko'lanka», «Qizil frontlarda», «Inqilob va madaniyat», 1919 yil 30 maydagi sonida esa «Kolchakda», «Polshada», «Buxoro» sarlavhali materiallar beriladi. Jumladan, «"Buxoro" nomli maqolada mahalliy boshqaruv tanqid ostiga olinadi» (Сафаров, 2022).

3.2. Front gazetalari.

Bunday toifadagi gazetalar Turkfrontning joylardagi inqilobiy fronti siyosiy bo'limlari tomonidan chop etiladi.

«Bores za kommunizm» gazetasi mana shunday nashrlardan biridir. 1920 yil 11 maydan Turkiston fronti siyosiy boshqarmasi tomonidan «Борец за коммунизм» front gazetasi chiqarilgan. Unda Boris Lavrenev juda faol qatnashgan hamda ko'plab karikatura chizib, nashrning qiziqarliligini ta'minlagan (Агапов, 1967).

«Бой за коммунизм» front gazetasi ancha ommabop bo'lgan. Turkistonning Yettisoy fronti inqilobiy kengashi Lepsin yo'nalishi siyosiy bo'limi matbuot organi hisoblangan mazkur front gazetasi taxminan 1919-1920 yillarda nashr etiladi.

Navbatdagi nashr «Горнист» front gazetasida ham qizg'in jarayonlar haqida axborotlar berib turgan. Nashr 1919 yilda Turkiston respublikasi harbiy inqilobiy kengashi huzuridagi siyosiy bo'lim organi tomonidan chop etilgan.

«Коммунар» Oqtyuba shimoli-sharqiy front organining front gazetasi hisoblanib, taxminan 1919-1920 yillarda nashr qilingan.

Oqtyuba shimoli-sharqiy front organining yana bir nashri «Наша фронтовая жизнь» front gazetasi taxminan 1919-1920 yillarda nashr etilib, tarqatiladi.

P.Agarovning tadqiqotida «Путеводный огонёк» front gazetasi haqida ham ma'lumot uchraydi. Nashr Oqtyuba shimoli-sharqiy front organining front gazetasi hisoblanib, taxminan 1919-1920 yillarda chop etilgan (Агапов, 1967).

Alisher Navoiy nomidagi milliy kutubxonaning nodir nashrlar bo'limida «Раненный Красноармеец» nomli varaqaning bir nusxasi topildi. Ya'ni kutubxonaning G-16 (sb) fondida

nashrning 1920 yil 16 sentabrda chiqqan 2-soni topildi. «Раненый Красноармеец» adabiy-siyosiy varaqa sifatida chop etiladi (Сафаров, 2022). Mazkur nashrni ham front gazetalariga toifasiga kiritish mumkin.

3.3. Milliy (baynalmilal) gazetalar

Turkfrontning joylardagi siyosiy bo‘limlari milliy seksiyalari milliy nashrlarni chop etishga kirishgan. Turkkommissiya, Revvoensovet fronti a‘zolari, mahalliy rahbar xodimlar hamkorlikda milliy harbiy matbuotni yaratish va g‘oyaviy-tashkiliy jihatdan mustahkamlash, baynalmilal askarlar uchun nashrlar chiqarishga kirishadi. Partiya qurultoyida qo‘yilgan vazifani, ya‘ni milliy, mahalliy matbuotni targ‘ibot yo‘lida kuchaytirishga e‘tibor qaratiladi. Yuqorida sanab o‘tilgan uchta jihat masalaning qanchalar dolzarb ahamiyat kasb etganini ko‘rsatadi:

milliy harbiy matbuotga asos solish;

g‘oyaviy-tashkiliy jihatdan qo‘llab-quvvatlash;

qizil armiyadagi turli millat vakillari tilida nashrlarni ko‘paytirish.

Turli millat vakillari deganda nima nazarda tutilgan, degan savol shu o‘rinda bizni o‘ylantirdi. Internetda keltirilgan ma‘lumotga tayanadigan bo‘lsak, Turkistonda 1918 yilning oxirida qizil armiya safida birinchi jahon urushining 2,5 mingdan ortiq harbiy asirlari, ya‘ni baynalmilal jangchilari milliy ozodlik harakatiga qarshi muhorabaga kirgan (armeniasputnik, 2024). Buni Turkistonda baynalmilal nashrlar chop etishga bo‘lgan jiddiy sa‘y-harakatlar ham isbotlab turibdi. P.Agapovning tadqiqotida bu haqda ma‘lumot beriladi. Masalan, Turkiston kommunistlarining janubiy slavyan guruhi organi tomonidan 1919 yil aprelda o‘lka xorijiy kommunistlari uchun «Всемирная революция» gazetasi chop etiladi (Агапов, 1967). I. Sologubovning «Иностранные коммунисты в Туркестане, 1918-1921 гг» kitobida keltirilishicha, 1919 yilning oxirida Turkistondagi Qizil armiya qismlarida 4 ming, o‘lka xalq xo‘jaligida esa 22 mingga yaqin baynalmilalchilar faoliyat olib borgan (Сологубов, 1961.). Bu raqamlarni yana bir manba bilan solishtirib ko‘rdik. SSSRning Markaziy statistika boshqarmasi harbiy statistika bo‘limi tomonidan tayyorlangan «Россия в pervoy mirovoy voyne 1914—1918 гг. (v sifrax)» nomli to‘plamda bu xususda ma‘lumotlar uchraydi. «Россия ichki hududlaridagi harbiy okruglardagi xorijiy harbiy asirlar soni» deb nomlangan 31-jadvaldan Turkiston bilan bog‘liq ma‘lumotlarga e‘tibor qarattik (Рос). Unda yozilishicha, Turkistonga keltirilgan harbiy asirlarning 1764 nafari ofitser, 39521 nafari esa oddiy askar bo‘lgan. Jami 41285 nafar harbiy asir Turkistonga olib kelingan. Harbiy asirlar orasidagi ofitserlarning 1714 nafari avstriyalik, 50 nafari germaniyalik, askarlarning 36006 nafari avstriyalik, 3515 nafari esa germaniyalik bo‘lgan. Ya‘ni Turkistonga keltirilgan

harbiy asirlarni Avstriya va Germaniya armiyasiga qarashli harbiy xizmatchilar tashkil etgan. Jadvaldagi ma'lumotlarda qayd etilishicha, Turkistondagi Avstriya va Germaniya armiyasiga qarashli harbiy asir askarlarning 23587 nafari qishloq xo'jaligi ishlariga jalb etiladi. I. Sologubovning ma'lumotlari bilan qiyoslaydigan bo'lsak, 1919 yilga borib harbiy asirlar soni biroz kamayganini ko'ramiz. Buning sabablari sifatida turli omillarni, ya'ni 1917-1918 yillarda boshqa hududga ko'chish, o'zboshimchalik bilan Rossiyaga ketish, yaradorlik va xastalikdan vafot etish kabilarni ko'rsatish mumkin. Natijada 1918 yilning o'rtalariga kelib Turkistonda 32 ming, shu jumladan Toshkentda 11 mingga yaqin harbiy asir qoladi (ЦГА).

Oktabr to'ntarishidan keyin harbiy asirlar lager rejimidan ozod qilinadi, erkinlikni qo'lga kiritishadi. Ularning ayrimlari hatto xonadonlarga ko'chib o'tishadi. Turkistondagi sovet hukumati budget bilan bog'liq muammoga qaramasdan harbiy asirlarning yashashi va oziqlanishi uchun mablag' ajratishda davom etadi (ЦГА, 1931). Bundan sho'rolarning ko'zlangan maqsadi bor edimi? Xiyonat, aldov, zulm, istibdod asosiga qurilgan tuzum moliyaviy qiyinchiliklar sharoitida harbiy asirlarning boshini nima uchun silashga qaror qildi?

Tarixiy haqiqatlar zamirida bu savollarga javob ko'p. Masalan, aynan harbiy asirlar yordamida sho'rolar Turkistonda ko'plab qonli terrorni amalga oshirishadi. «O'zbekistonning yangi tarixi» kitobida keltirilishicha, Turkiston muxtoriyatini qonga botirishda sovetlar dashnoqlar bilan birga avstro-venger harbiy asirlaridan ham foydalanishadi (Ўзбекистоннинг, 2000). 1917 yilning oktabr oyi oxirida Toshkentda muvaqqat hukumatning Turkiston qo'mitasi qo'shinlariga qarshi kurashda avstro-venger harbiy asirlari qo'llaniladi. Shu sababli ham milliy ozodlik harakatini bostirishda harbiy asirlarni ko'proq qizil armiya safiga kiritish, ularni urushga yanada faol safarbar etish bo'yicha kommunistik partiya targ'ibotga, jumladan matbuotga tayanadi. Tadqiqotimizda keltirilayotgan baynalmilal nashrlarga ehtiyoj zamirida sho'ro mafkurasining g'arazli maqsadi yashirin edi. Oktabr to'ntarishidan keyin o'rnatilgan sovet hukumati harbiy asirlarga qo'shtirnoq ichida bo'lsa-da ozodlik bergani uning siyosatiga xayrihohlik paydo qilardi. Shu sababli hurriyatini qo'lga kiritgan harbiy asirlarning bir qismi sovet hokimiyatini xursandchilik bilan qarshilashadi. Ularning ayrimlari mahalliy aksilinqilobiy kuchlarga yaqinlashsa, muayyan qismi sho'rolar tuzumidan umidvor edilar (Willfort., 1930). Masalan, Chimkentdagi nemis harbiy asiri Gans sebrovsk «taqdirimiz O'rta Osiyodagi mehnatkashlar taqdiri bilan mahkam bog'langan. Ularning g'alabasigina bizga erkinlik olib kelishi mumkin» deydi (Поворот, 1964). Sho'rolar targ'iboti bilan zaharlangan shu kabi

harbiy asirlar Turkistonda sovet hokimiyati o'rnatilishi yo'lida kurashga kirishadi. «Internatsionalisty. Trudyashiesya zarubejnyx stran - uchastniki borby za vlast sovetov» kitobida keltirilishicha, 1917 yilning oxiri va 1918 yilning boshlarida Shvesiyaning Qizil Xoch tashkiloti, mahalliy tashkilotlar vakillarining qarshiligiga qaramay qizil gvardiyaning Samarqand, Yangi Buxoro (Kogon), Skobelev (Farg'ona), Qo'qon, Chorjo'y, Petro-Aleksandrovsk (To'rtko'l), Vernogo (Olmaota), Pishpek (Frunze) va boshqa shahar, posyolkalardagi otryadlari tarkibiga harbiy asirlardan iborat o'nlab ko'ngillilar kiradi (Интернационалисты, 1967).

1919 yil 25 avgustda Turkrespublika inqilobiy harbiy kengashi siyosiy bo'limining baynalmilal bo'linmasi tomonidan bir vaqtning o'zida nemis, venger, slovak va rumin tillarida «Свобода народов» gazetasi chop etiladi. Ya'ni mazkur haftalik asosan nemis va venger, ilovasi esa slovak va rumin tillarida chiqqan. Nashrning birinchi sonida gazetxonlarga yo'llangan murojaatda quyidagicha yozilgan: «O'rtoqlar! Toshkent shahridagi xorijiy ishchi va dehqonlar kommunistik tashkiloti o'z baynalmilal gazetasining birinchi sonini chiqarar ekan, o'rtoqlarni qutlaydi va barcha mehnatkashlarni ozod qilish uchun burjuaziya bilan mashaqqatli kurashda g'olib bo'lib chiqishini tilaydi... Gazetamizning maqsadi – barcha mehnatkashlarni umumjahon erkinlikni qo'lga kiritishda birlashishga yordamlashish va chaqirish» (Агапов, 1967). Mana shu da'vatning o'zi ham harbiy asirlarni urushga safarbar etish partiyaning oldida turgan jiddiy vazifa ekanligini ko'rsatadi.

Keyinchalik mazkur nashr o'rniga turli tillarda alohida gazetalar paydo bo'ladi. «Rote fane» (Qizil bayroq) gazetasi shulardan biri hisoblanadi. 1920 yil mart oyidan boshlab Turkistondagi nemis kommunistlari tomonidan «Rote fane» nomida nemis tilida harbiy gazeta chop etiladi (Агапов, 1967). 1920 yilning 1 mayidan boshlab esa yugoslav kommunistlarining «Srveni baryan» («Qizil yulduz») nomli gazetasi nashr qilingan (Агапов, 1967). 1920 yil mart oyidan Turkistondagi venger kommunistlari tomonidan «Vyoresh uyshag» (Krasnaya gazeta) harbiy gazetasi chop etiladi (Агапов, 1967). «Shulai inqilob» jurnali va «Najot» gazetasini fors kommunistlari uchun chop etishadi (Агапов, 1967).

«Djanga urs» (Yangi urush) gazetasi turkistonliklar tilida chop etilgan nashrlar sirasidan. Ya'ni Turkfront siyosiy boshqarmasi tomonidan 1920 yilning iyun oyidan qozoq tilida chop etilgan harbiy gazeta hisoblanadi (Агапов, 1967).

«Uchqun» (Iskra) gazetasi. 1920 yilda Yettisoyda chop etilgan «Uchqun» (Iskra) gazetasi uchinchi Turkdiviziya siyosiy bo'limini organi hisoblangan. D. Furmanov tashabbusi bilan chop etilgan.

Ziyo Saidning «Tanlangan asarlar» kitobida o‘zbek tilida chop etilgan «Qizil yulduz» nomli harbiy gazeta haqida ma’lumot beriladi (Сайд, 1974). Kitobda keltirilishicha, gazeta Turkiston fronti shtabi tomonidan 1925 yilda chop etiladi. «Qizil yulduz» gazetasidan nima maqsad ko‘zlangan edi? Z.Saidning fikriga asoslanib, nashrdan ko‘zlangan maqsadlarni ikkiga ajratib ko‘rsatish mumkin. Birinchidan:

qizil qo‘shin ichida yaqinda tuzilgan va tuzilayotgan milliy bo‘linmalar askarlari o‘rtasida keng targ‘ibot, tashviqot ishlarini olib borish;

askarlarni hukumat ishlari bilan tanishtirish;

milliy bo‘linmalardagi o‘zbek askarlarini respublika hayoti hamda baynalmilal ahvol bilan tanishtirish.

Ikkinchidan:

mahalliy aholi, xususan mehnatkashlar o‘rtasida qizil qo‘shin uchun milliy bo‘limlar tuzish fikrini tarqatib, ijtimoiy fikrga ta’sir etish;

mahalliy aholi bilan qizil qo‘shin o‘rtasidagi munosabatni yaxshilash.

Ziyo Saidning yozishicha, 1925 yilda gazetaning 11 ta soni chop etiladi. Bunga asosiy sabab qilib moddiy omil keltirib o‘tiladi.

Keltirilgan ma’lumotlardan anglash mumkinki, Turkistonda milliy ozodlik harakatini bostirish davrida bolsheviklar qizil armiya matbuotini tashkil etish va rivojlantirishga juda katta e’tibor qaratadi. Harbiy nashrlar tipologiyasining bunday shakllanishi bolsheviklar axborot berishning, manipulyativ ta’sir ko‘rsatishning turli usullaridan unumli foydalanishganini, matbuotni kuchli mafkuraviy qurol sifatida qo‘llay bilishgani, OAVni o‘z vaqtida ommaviy safarbar eta olishganini ko‘rsatadi. P.Agapovning keltirishicha, ichki va tashqi aksilinqilobiy kuchlarga qarshi eng murakkab va qiyin davrda ommaviy ravishda qizil armiya nashrlari tashkil etila boshlanadi. Markaziy, front va milliy gazetalar uchun umumiy xarakter kasb etuvchi quyidagi asosiy vazifalar belgilab beriladi:

armiyada kuchli mafkuraviy qurol sifatida ta’siri etishi;

harbiy qism komandirlariga ishonchli yordamchisi bo‘lishi;

harbiy komissarlar olib borayotgan g‘oyaviy ishlarda ko‘makchi bo‘lishi;

partiya tashkilotlarining mafkura bilan bog‘liq ishlarida faol ko‘makchisi bo‘lishi (Агапов, 1967).

Targ‘ibot va tashviqot masalasida P.Agapov dissertatsiyasi avtoreferatidagi ma’lumotlarga e’tiborni qaratsak, savolga yanada aniqroq javob topilgandek bo‘ladi (Агапов, 1967). Masalan, tadqiqotchining keltirishicha, qizil armiyaning «Красный фронт» gazetasi 1919 yil 26 may sonida Turkiston markaziy

ijroiyy qo‘mitasi (Turksik) ning «Qizil Sovet Turkistoni xavf ostida» (Красный Советский Туркестан в опасности!) nomli murojaatni chop etadi. Sho‘rolar mafkurasi ruhi bilan sug‘orilgan mazkur hujjat «Barcha sovet hokimiyati himoyasiga, hokimiyat ishchilar, kambag‘al krestyan va dehqonlarga!» degan da‘vat, qizil shior bilan yakunlangan. Material bolsheviklar kommunistik partiyasining (SK RKP (b)) sharqiy front bilan bog‘liq holat bo‘yicha qabul qilingan tezisi ijrosi yuzasidan tayyorlanadi. Partiyaviy ruhda qizil askarlarga nashr orqali balandparvoz murojaat yo‘llanadi. Turkfront tomonidan chop etilgan yana bir nashr «Gornist» esa 1919 yilning 29 iyundagi sonida chop etilgan maqolada Kaspiyortidagi mahalliy aholini qizil armiya safiga kirish va uni har tomonlama qo‘llab-quvvatlashga chaqiradi (Агапов, 1967).

Keltirib o‘tilgan misollardan ham ko‘rinib turibdiki, milliy ozodlik harakati avj olgan davrda Turkiston hududida chop etilgan harbiy nashrlardan hukmron mafkura asosan tashviqot quroli sifatida foydalanadi.

4.Xulosalar

P.Agapov tadqiqotida «qizil armiya ommaviy nashrlarining Turkistondagi aksilinqilobiy kuchlarni yakson etish davridagi safarbarlik va tashkiliy roli» degan fikrni beradi. Bu matbuotda sho‘rolar katta g‘oyaviy qurol sifatida foydalanilganini isbotlaydi. Bunga birgina misolning o‘zi kifoya qiladi. Masalan, Turkfront siyosiy boshqarmasining organi hisoblangan harbiy nashrlar «bosmachi», «bosmachilik» harakati tushunchalari ongimizga singishida, aniqrog‘i peshonamizga tang‘a qilib yopishtirilishida ancha «ter» to‘kkan. «Dob’em basmachestvo», «Protiv basmachey», «Borba s basmachestvom» kabi ruknlarda muntazam maqolalar chop etilib, matbuot orqali sovet tarixshunosligining «bosmachilik» konsepsiyasi yozildi. Turkfront muassisligida chop etilgan «Красноармеец», «Красная звезда», «Красный фронт», «Красноармейская газета», «Набат революции», «Горнист» va maqolada tilga olib o‘tilgan harbiy nashrlar bu masalada «uloqchi ot» bo‘ldi. Ya’ni «qizil armiya -mehnatkashlar xaloskori», «bosmachilik - sinfiy dushman» degan soxta tasavvurlarni ijtimoiy fikrga singdirish uchun ulkan kuch tashlashdi.

Sho‘rolar Turkistondagi milliy ozodlik uchun kurash mohiyati o‘zanini OAV orqali o‘zgartirishga nega intilishdi? Bunga katta kuchni safarbar etishdi? Bu kurash nimani fosh etib qo‘yishi mumkin edi? Avvalo Turkistonda bu olov sovet hokimiyati hukmronligi va zulmiga qarshi alanga olgandi. Xalqning qo‘zg‘olishi sovetlarning hokimiyati va g‘oyalarini tan olmaganini ko‘rsatardi. Cho‘lpon aytgan dengiz, to‘lqin, kuch paydo bo‘lgandi. Bu katta to‘fonni sovetlarcha zo‘ravonlik,

kuch, tahdid, fitna va boshqa sinalgan, sinalmagan usullar bilan bostirishga harakat qilindi. Xalq ongini zaharlash, voqelikni soxtalashtirish, noto'g'ri talqin etish, sotxa tarix yaratish uchun matbuot kuchidan ustunlik bilan foydalanishdi. Mahalliy tilda, baynalmilal xalqlar tilida harbiy nashrlar chop etish orqali sho'rolar Turkistondaga avj olgan ozodlik, erk uchun kurashni bostirishda harbiy asirlarni, yerli xalq vakillarini qizil armiya safiga ko'proq kiritish, ularni chirkin siyosati haq ekanligiga ishontirish yo'lidan bordi.

Turkistonda xalqning, keng jamoatchilikning o'zi guvoh bo'lgan, boshidan kechirgan voqealarini sho'rolar chop etgan harbiy nashrlar yordamida faol targ'ibot, tashviqot orqali mutlaqo boshqa o'zanga o'zgartirish, teskari tomonga bunday burib yuborish, milliy ozodlik kurashini soxtalashtirish mustabid tuzumning, kommunistik mafkura maddohlarining jirkanch qiyofasini yana bir bor ko'rsatadi. Harbiy nashrlarning asl maqsad va vazifalari haqida quyidagi xulosalarga kelish mumkin:

Turkiston xalqlarining milliy ozodligi uchun kurashini "bosmachilik" harakati sifatida buzib ko'rsatish;
tarixiy haqiqatni soxtalashtirish;
soxta sovet mafkurasi yordamida qizil armiya saflarini mahalliy aholi, harbiy asirlar hisobiga butlash;
ijtimoiy fikrda qizil armiyaga nisbatan ijobiy fikrlarni hosil qilish;
sho'ro dushmanlariga qarshi ayovsiz kurash ruhini singdirish;
mafkuraviy targ'ibotni kuchaytirish.

Adabiyotlar ro'yxati

O'zbekistonning yangi tarixi. O'zbekiston sovet mustamlakachilik davrida. 2000. Toshkent. Sharq. 688.

«O'zbekistonda ijtimoiy fanlar». 1967. yil 2 soni. 40-bet.

Said, Z. 1974. Tanlangan asarlar. (To'plovchi SH.Turdiev). T., Adabiyot va san'at nashriyoti, 1974. 280 B.

Safarov, A. 2022. Harbiy jurnalistika asoslari: o'quv qo'llanma. Toshkent: Muhr-press. 272.

Xamaev, N. 2019. O'zbekistonda Sovet hokimiyatiga qarshi qurolli harakat va harbiy matbuot. O'tmishga nazar. Toshkent. 10. 69-77. URL: <https://tadqiqot.uz/wp-content/uploads/2019/09/tarix-2019-10/69-78.pdf>
Date of application: 24.04.2024.

Ziyoeva, D. 2000. Turkiston milliy ozodlik harakati (Mustabid tuzumga qarshi 1916 yil va 1918—1924 yillardagi xalq kurashlari tarixshunosligi). G'afur Gulom nomidagi Adabiyot va san'at nashriyoti. Toshkent. 81.

Агапов, П.В. 1967. Военная печать Туркестана в годы гражданской войны (1918-1920 гг.). Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата исторических наук. Ташкент. 27.

Агапов, П. 1967. К истории военной печати в советском Туркестане. О'zbekistonda ijtimoiy fanlar" jurnali, 1967 yil 2 son, 41-bet. Горнист. 17.10.1919. URL: <https://www.ziyouz.com> Date of application: 25.04.2024.

Аннакурдов, М. 1958. К истории коммунистической печати в Туркменистане. Ашхабад. Госиздат ТуркмССР. 205.

Армянский город Ашхабад. URL: <https://ru.armeniasputnik.am/20170211/armyanskiy-gorod-ashkhabad-6370809.html> Date of application: 24.04.2024.

Восьмой съезд РКП(б). Март 1919. Протоколы. 1959. Москва. Госполитиздат. 436-437. URL: https://istmat.org/files/uploads/51514/8_sezd.pdf. Date of application: 24.04.2024.

Интернационалисты. Трудящиеся зарубежных стран — участники борьбы за власть советов. 1967. 1,2. Москва. Наука. URL: <https://internasionalisty.blogspot.com/2014/06/7-2.html> Date of application: 24.04.2024.

Поворот мирового значения: воспоминания немцев — участников Великой Октябрьской социалистической революции и борьбы против интервентов и контрреволюционеров в 1917-1920 годах. 1964. Москва. Прогресс. 157.

Раджабов, К. 2018. Вооруженное движение в Туркестане против советского режима (1918-1924). Ламберт Академик Паблишинг. 224. URL: <https://www.amazon.com/Vooruzhennoe-dvizhenie-Turkestan-sovetskogo-1918-1924/dp/6139885957> Date of application: 24.04.2024.

Россия в первой мировой войне 1914—1918 гг. (в цифрах). 1925. Москва. 40. URL: <http://elib.shpl.ru/ru/nodes/14264-rossiya-v-mirovoy-voyne-1914-1918-goda-v-tsifrah-m-1925> Date of application: 24.04.2024.

Сологубов, И.С. Иностранцы коммунисты в Туркестане, 1918-1921 гг. Ташкент. Госиздат Узбекской ССР. 1961. 177.

СГА УзССР, ф. Р-25, он. 1, д. 18, л. 38, 39; ГАТО, ф. 10, оп. 13, д. 37. лл. 122, 123; Центральный государственный архив Советской Армии (далее — СГАСА), ф. 25859, оп. 3, д. 33, лл. 229, 272, 351.

СГА УзССР, ф. Р-25, он. 1, д. 51, лл. 63, 66, 79; д. 182, лл. 16, 17, 19; A. Brun. Troublesomes Times. London, 1931, p. 169

Willfort, F. Turkestanisches Tagebuch Sechs Jahre in Russischen Zentralasien. 1930. Wien. 116—119; A. Brun. Ukaz. soch., str. 180 i dr.; 3a Советский Туркестан. 333.

Muallif haqida

SAFAROV Alijon Itolmasovich — PhD, dotsent, O'zbekiston Jurnalistika va ommaviy kommunikatsiyalar universiteti, Harbiy va sport jurnalistikasi kafedrasi mudiri, alijons1672@gmail.com.

ВОЕННАЯ ПРЕССА ТУРКФРОНТА — ИНСТРУМЕНТ ИДЕОЛОГИЧЕСКОЙ ПРОПАГАНДЫ

Аннотация: Сущность, цель и историческое значение борьбы туркестанских народов против советской власти в 1918-1924 годах были искажены в течение долгих десятилетий. Идеологи существующего режима эффективно использовали силу прессы для фальсификации исторической правды: печать стала важным инструментом идеологии Советской власти в Туркестане. В данном исследовании основное внимание уделяется проблеме акцента системы советской власти на издании военной прессы на языках народов Туркестана, а также на языках содержащихся в Туркестане военнопленных периода Первой мировой войны из Германии, Австрии и других стран с целью пропаганды коммунистической идеи и подавления национального самосознания.

Ключевые слова: Туркестан; военные; идеология; газета; совет; армия; фронт; национальное освобождение.

Об авторе:

САФАРОВ Алижон Итолмасович — PhD, доцент, заведующий кафедрой военной и спортивной журналистики, Университет журналистики и массовых коммуникаций Узбекистана, alijons1672@gmail.com

MILITARY PRESS OF THE TURKFRONT — INSTRUMENT OF IDEOLOGICAL PROPAGANDA

Abstract: The essence, purpose and historical significance of the struggle of the Turkestan peoples against the Soviet government in 1918-1924 have been distorted for many decades. The ideologists of the existing regime effectively used the power of the press to falsify historical truth: the press became an important tool of the ideology of Soviet power in Turkestan. In this study, the main attention is paid to the problem of the emphasis of the Soviet power system on publishing military press in the languages of the peoples of Turkestan, as well as in the languages of prisoners of war from Germany, Austria and other countries held in Turkestan during the First World War in order to promote the communist idea and suppress national identity.

Keywords: Turkestan; military; newspaper; ideology; newspaper; council; army; front; national liberation.

About the author:

SAFAROV Alijon Itolmasovich — PhD, associate professor, Head of the Department of military and sports journalism, Journalism and mass communications university of Uzbekistan, alijons1672@gmail.com